

Instrument voor Sociaal-emotioneel functioneren

Handreiking

LEERLING IN BEELD
IS EEN PRODUCT VAN

Inleiding

Deze handleiding geeft je concrete informatie om aan de slag te gaan met de uitkomsten van het instrument Sociaal-emotioneel functioneren van Leerling in beeld.

Wat vind je hier?

- definities en kenmerken van de categorieën in het instrument
- tips voor de lespraktijk inclusief handige links en apps
- verwijzingen naar schoolprogramma's

We verwijzen in deze handreiking (omwille van de leesbaarheid) met 'hij' en 'hem' naar de leerling. Hier kun je uiteraard ook 'zij' en 'haar' (of een ander voornaamwoord waarmee een leerling zich identificeert) lezen.

Onder sociaal-emotioneel functioneren verstaan we het begrijpen, reguleren en uiten van emoties en gedrag op een manier die past bij iemands leeftijd. Ook het vermogen om gezonde relaties met leeftijdsgenoten en volwassenen aan te gaan en te onderhouden is onderdeel van het sociaal-emotioneel functioneren. Dit functioneren is belangrijk binnen de schoolcontext. Enerzijds omdat beperkt ontwikkelde sociaal-emotionele vaardigheden gerelateerd zijn aan verminderde schoolprestaties, anderzijds omdat sociaal-emotioneel functioneren juist op school heel goed kan worden ondersteund.

Het instrument Sociaal-emotioneel functioneren van Leerling in beeld brengt alleen de categorieën van het sociaal-emotioneel functioneren in beeld die relevant zijn binnen de schoolcontext. Dat zijn:

- veilige leeromgeving (PO)
- sociaal zelfbeeld
- cognitief zelfbeeld
- schoolbeleving
- pro-sociaal gedrag
- afwezigheid van pestgedrag en gevoel van sociale veiligheid (PO) / veiligheid (VO)
- gedrag tijdens de les
- zelfvertrouwen

Je krijgt voor elke categorie die je met het instrument in beeld brengt meer informatie om te handelen in je klas. In verband met de doorgaande leerlijn is deze handreiking zowel voor primair als voor voortgezet onderwijs gemaakt. De categorieën *pro-sociaal gedrag* en *gedrag tijdens de les* zijn in het PO-instrument twee aparte categorieën. Voor de VO-categorie *pro-sociaal gedrag* en *gedrag tijdens de les* kun je natuurlijk tips uit deze beide categorieën gebruiken.

Omdat jij je leerlingen het beste kent, kun je zelf bepalen welke informatie voor jou en je groep relevant is. Deze handreiking is vooral bedoeld om ideeën op te doen. Je kunt de tips daarom altijd aanpassen naar je eigen wensen en naar de behoeften van jouw leerlingen.

In de handreiking kom je verschillende apps en sites tegen. Ze zijn bedoeld als suggesties voor concrete handelingsmogelijkheden en ter inspiratie.

Je leest aan het begin van het hoofdstuk steeds welk gedrag van je leerlingen je zou kunnen scharen onder de betreffende categorie. Zo krijg je bij elke categorie uit het instrument voorbeelden.

Belangrijk om in gedachten te houden!

- Gedrag is altijd afhankelijk van de leeftijd en de ontwikkeling van kinderen. Deze ontwikkeling is voor iedere leerling anders. Iedere leerling heeft het wel eens lastig bij een van de categorieën. Het gaat dan ook om de frequentie van het gedrag, de mate waarin een leerling eronder lijdt en de mate waarin het invloed heeft op het dagelijks functioneren van de leerling.
- Ook zijn er veel verschillende factoren die invloed kunnen hebben op het sociaal-emotioneel functioneren, bijvoorbeeld slaapgebrek, een onrustige thuissituatie of cognitieve oorzaken. Om na te gaan wat er precies speelt bij een leerling is het belangrijk om met de leerling in gesprek te gaan.

Voor VO-docenten

Deze handreiking is bedoeld voor zowel het primair als het voorgezet onderwijs. Veel tips zijn bruikbaar voor beide typen onderwijs. Een deel van de tips zal voor VO-leerlingen niet of minder van toepassing zijn. Maar het kan toch interessant zijn om te zien op welke manier PO-leerkrachten hun leerlingen ondersteunen in het ontwikkelen van sociaal-emotionele functies.

Veilige leeromgeving (PO-groepsniveau)

Onder een veilige leeromgeving verstaan we dat de leerlingen op groepsniveau ervaren dat leerlingen in de klas niet vervelend zijn tegen elkaar en elkaar niet pesten. Dat wil zeggen: ze ervaren geen gedrag waarmee een leerling een andere leerling fysiek, verbaal of psychologisch pijn doet. Zo is de omgeving veilig genoeg om tot leren te komen.

Klik op een [link](#) of voor meer informatie; er verschijnt dan een pop-up met een toelichting.

In de rapportage van het instrument sociaal-emotioneel functioneren kun je alleen op groepsniveau zien of relatief veel leerlingen in de klas de score ‘let (extra goed) op mij’ behalen binnen de categorie *Veilige leeromgeving*. Dan is het belangrijk om met de leerlingen in gesprek te gaan en te bespreken hoe zij dit ervaren in de klas. Doe dit eventueel individueel of in kleinere groepjes leerlingen, om het zo laagdrempelig mogelijk te houden. Als je weet wat er speelt en wat de leerlingen ervaren, kun je daarop inspelen.

Schoolprogramma's

- KiVa**
Schoolbreed programma gericht op het versterken van de sociale veiligheid en het tegengaan van pesten op basisscholen.
- De PRIMA-aanpak**
Programma gericht op een pro-sociaal en veilig schoolklimaat scheppen en pestgedrag te signaleren en te stoppen. PRIMA pakt pesten aan op het niveau van de school, de groep en het individu.
- Kanjertraining**
Programma bestaand uit een serie lessen met bijbehorende oefeningen om de sfeer in de klas goed te houden of te verbeteren.
- De Vreedzame school**
Programma voor basisscholen voor sociale competentie en democratisch burgerschap, waarin leerlingen zich gehoord en gezien voelen, een stem krijgen en waarin zij leren om samen beslissingen te nemen en conflicten op te lossen.

Bij de schoolbrede preventie van en interventie bij pesten is het belangrijk om te zorgen voor ...

- een duidelijk en consequent schoolbeleid rondom pesten, waarin concrete definities staan over wat er onder pesten wordt verstaan en welke consequenties hieraan zijn verbonden.
- strenge handhaving van dit beleid en duidelijke communicatie hierover naar leerlingen en ouders.
- een anoniem meldpunt waar leerlingen pestgedrag en ander gedrag dat een negatieve invloed heeft op de sfeer in de klas kunnen melden.
- extra toezicht buiten het klaslokaal en goede communicatie tussen het schoolpersoneel over voorvallen van pesten.
- ondersteuning voor leerkrachten/docenten bij het handhaven van het schoolbeleid.

Daarnaast kun je als school aandacht besteden aan de **De Gouden en Zilveren Weken**. Dat betekent dat je in de eerste weken na de zomer- en kerstvakantie extra aandacht besteedt aan een goede groepsvorming en een fijne sfeer in de klas. Ook kun je als school meedoen aan de **Week Tegen Pesten** aan het begin van het schooljaar. Kijk hier voor tips voor **leerkrachten/docenten** om pestgedrag in de klas te ontmoedigen.

Sociaal zelfbeeld

Onder sociaal zelfbeeld verstaan we de mate waarin een leerling zichzelf ziet als iemand die geaccepteerd en aardig gevonden wordt door vrienden en leeftijdgenoten en zichzelf als succesvol ziet in het vormen en onderhouden van vriendschappen.

Klik op een [link](#) of voor meer informatie; er verschijnt dan een pop-up met een toelichting.

Een leerling met een positief sociaal zelfbeeld ...

- legt makkelijk contact met andere leerlingen.
- voelt zich op zijn gemak en schaamt zich niet snel.
- spreekt makkelijk in de klas en durft op de voorgrond te treden.

Het sociale zelfbeeld van leerlingen wordt positief beïnvloed wanneer leerlingen het gevoel hebben dat ze meetellen en wanneer ze ervaren dat ze succesvoller (kunnen) zijn op sociaal vlak dan ze zelf denken. Dit kun je als leerkracht/docent stimuleren door ...

- je te richten op wat je de leerling eerder hebt zien doen in het contact met anderen en te benoemen wat jij daarin goed vond.
- de klas of een groepje leerlingen een kaart te laten schrijven of een videoboodschap te laten maken wanneer een leerling langer ziek/afwezig is of wanneer hij iets moeilijks doormaakt.
- de leerlingen bewust te maken van de overeenkomsten die ze hebben.
- leerlingen elkaar complimenten te laten geven.
- een leerling successen te laten ervaren op sociaal vlak.
- leerlingen positieve eigenschappen en/of ervaringen van zichzelf op sociaal vlak te laten benoemen.
- een leerling op zoek te laten gaan naar bewijs dat zijn negatieve gedachten niet altijd kloppen. Bijvoorbeeld dat niemand hem aardig of leuk vindt.
- de leerling een speciale verantwoordelijkheid of taak te geven die sociaal contact met andere leerlingen stimuleert.

Kijk voor concreet lesmateriaal voor leerlingen in het VO op [Je brein de baas - Gelukkig in de groep](#).

Wanneer een leerling de score ‘let (extra goed) op mij’ behaalt bij de categorie *Sociaal zelfbeeld* moet overwogen worden of het negatieve sociale zelfbeeld van de leerling juist is. Wanneer de leerling daadwerkelijk moeite heeft met het contact met leeftijdgenoten en met het vormen en onderhouden van vriendschappen, kan worden overwogen om de leerling een sociale vaardigheidstraining aan te bieden. Ga eventueel met de leerling en/of ouders in gesprek om na te gaan of hij hiervoor in aanmerking komt. Zie hiervoor ook de categorie *Pro-sociaal gedrag*.

Schoolbeleving

Onder schoolbeleving verstaan we hoe een leerling het school- en klassenklimaat ervaart.

Klik op een [link](#) of voor meer informatie; er verschijnt dan een pop-up met een toelichting.

Een leerling met een positieve schoolbeleving ...

- vindt school in het algemeen leuk.
- voelt zich thuis op school.
- heeft het gevoel dat hij erbij hoort op school.
- heeft vertrouwen in de leerkrachten/docenten.

Schoolprogramma's

- Kanjertraining** Programma bestaand uit een serie lessen met bijbehorende oefeningen om de sfeer in de klas goed te houden of te verbeteren.
- HiRO** Programma waarin door middel van schooljudo wordt gewerkt aan de waarden vertrouwen, samenwerken, respect, beheersing, weerbaarheid, discipline en plezier.

Voor een positieve schoolbeleving is een goede relatie tussen de leerkracht/docent en de leerlingen en een goede sfeer in de groep belangrijk. De sfeer kun je stimuleren door ...

- belangstelling te hebben voor alle leerlingen.
- de leerlingen elke dag/les bij binnenkomst te begroeten.
- bij binnenkomst te peilen hoe de leerlingen zich voelen.
- niet te zuinig te zijn met een schouderklopje, een glimlach, een compliment of een duim omhoog.
- waardering naar elkaar te uiten. Bespreek wie er vandaag/afgelopen week een positieve bijdrage heeft geleverd aan de klas en hoe.
- activiteiten met de groep te organiseren die het groepsgevoel bevorderen.
- de nadruk te leggen op het wij-gevoel.
- aan het einde van de dag of lesuur kort met de leerlingen te evalueren.
- alle leerlingen een presentatie te laten geven over zichzelf.

Pro-sociaal gedrag

Onder pro-sociaal gedrag verstaan we dat een leerling op een prettige en effectieve manier met anderen omgaat.

Klik op een [link](#) of voor meer informatie; er verschijnt dan een pop-up met een toelichting.

Een leerling die zich pro-sociaal gedraagt ...

- kan zich aanpassen aan andere leerlingen.
- kan goed samenwerken met anderen.
- is behulpzaam naar anderen toe.
- troost en steunt anderen en komt op voor anderen.
- kan ruzies of conflicten zelf oplossen.
- stelt zich respectvol en coöperatief op naar de leerkracht/docent.

Schoolprogramma's

- **Rots & Water** Programma waarin sociale vaardigheden samen met leeftijdsgenoten worden aangeleerd waarbij in het algemeen alle leerlingen worden betrokken.
- **Leefstijl** Programma waarin jongeren samen met klasgenoten activiteiten en opdrachten uitvoeren die het besef van ‘goed omgaan met elkaar’ versterken.
- **De superheldenaanpak** Programma waarbij, door middel van wekelijkse oefeningen gericht op groepsvorming, de leerkracht sociale relaties creëert waarin kinderen een effectieve sociale vaardigheid leren toepassen.

Leerlingen gaan zich pro-socialer gedragen wanneer zij het perspectief kunnen innemen van de ander, aanvoelen wat de ander nodig heeft en veel samenwerken. Je kunt het pro-sociaal gedrag bij leerlingen stimuleren door ...

- af en toe stil te staan bij situaties in de klas.
- leerlingen zoveel mogelijk met verschillende leerlingen te laten samenwerken.
- twee leerlingen te vragen om samen iets te doen en hierbij te benoemen waarom je het aan hen vraagt, en waar ze beiden goed in zijn.
- twee leerlingen die samen een conflict hebben buiten de klas binnen een aangegeven tijd (10 minuten) een gezamenlijke oplossing te laten verzinnen, die zij daarna aan de leerkracht/docent doorgeven.
- te oefenen met rollenspellen.
- leerlingen een opdracht te geven in groepjes waarbij goede samenwerking en interactie, zoals elkaar helpen en het delen van informatie en middelen, beloond wordt.
- de leerlingen te leren elkaar om hulp te vragen en elkaar hulp te bieden.
- de leerlingen elkaar op een positieve manier feedback te laten geven (tips en tops) op een werkstuk of presentatie.
- leerlingen bij conflicten goed te laten luisteren naar het standpunt van de ander.

Kijk voor concreet lesmateriaal voor leerlingen in het VO op [Je brein de baas - Gelukkig in de groep](#).

Wanneer een leerling de score ‘let (extra goed) op mij’ behaalt binnen de categorie *Pro-sociaal gedrag* is het mogelijk dat deze leerling baat heeft bij het verbeteren van zijn sociale vaardigheden. Ga met de leerling en/of ouders in gesprek om na te gaan of hij in aanmerking komt voor een sociale-vaardigheidstraining.

Afwezigheid van pestgedrag en Gevoel van sociale veiligheid (PO)

Onder pestgedrag verstaan we gedrag waarmee een leerling een andere leerling fysiek, verbaal of psychologisch pijn doet. Onder gevoel van sociale veiligheid verstaan we dat een leerling ervaart dat hij veilig is in de groep en geen slachtoffer is van pestgedrag van andere leerlingen.

Klik op een [link](#) of voor meer informatie; er verschijnt dan een pop-up met een toelichting.

Wanneer er sprake is van **structureel pesten** in de klas of op school is dit een serieuze zaak. Dit kan niet opgelost worden met een aantal tips, maar moet grondiger aangepakt worden.

Wanneer een leerling de score ‘let (extra goed) op mij’ behaalt binnen de categorie *Gevoel van sociale veiligheid* (PO) is het belangrijk om met deze leerling in gesprek te gaan over wat er speelt, wat de leerling ervaart en welke medeleerlingen erbij betrokken zijn. Zie hiervoor **Hoe wordt pesten op school aangepakt?** | [Rijksoverheid.nl](#) en **Pesten** | [Nederlands Jeugdinstituut \(nji.nl\)](#)

Wanneer een leerling de score ‘let (extra goed) op mij’ behaalt binnen de categorie *Afwezigheid van pestgedrag* is het mogelijk dat deze leerling baat heeft bij het verbeteren van zijn sociale vaardigheden. Ga met de leerling en/of ouders in gesprek om na te gaan of hij in aanmerking komt voor een sociale-vaardigheidstraining.

Wanneer een leerling de score ‘let (extra goed) op mij’ behaalt binnen de categorie *Gevoel van sociale veiligheid* is het mogelijk dat deze leerling baat heeft bij het vergroten van zijn weerbaarheid. Ga met de leerling en/of ouders in gesprek om na te gaan of hij in aanmerking komt voor een weerbaarheidstraining.

Schoolprogramma's

- **KiVa** Schoolbreed programma gericht op het versterken van de sociale veiligheid en het tegengaan van pesten op basisscholen.
- **De PRIMA-aanpak** Programma gericht op het scheppen van een pro-sociaal en veilig schoolklimaat en het signaleren en stoppen van pestgedrag. PRIMA pakt pesten aan op het niveau van de school, de groep en het individu.

Je kunt pestgedrag in de klas ontmoedigen door ...

- duidelijk te maken welke gedragingen binnen de school en klas als pesten worden beschouwd en streng duidelijk te maken dat dit gedrag niet getolereerd wordt.
- regelmatig discussies te voeren met de leerlingen om de sfeer in de klas te bespreken.
- de leerlingen bewust te maken van de impact van pesten.
- de verantwoordelijkheid te benadrukken die iedereen samen heeft bij het voorkomen van en optreden tegen pesten.
- het onderwerp pesten te bespreken m.b.v. een film of boek. Laat de leerlingen eventueel een klein groepsproject houden over pesten.
- je oren en ogen open te houden. Neem elk signaal dat op pestgedrag kan duiden serieus.

Kijk voor concreet lesmateriaal over pesten op [Week tegen pesten](#).

Een leerling die pestgedrag vertoont kan baat hebben bij ...

- in gesprek gaan over waarom hij dit gedrag vertoont en waar dit vandaan komt.
- inzetten op het vergroten van empathie en hem het perspectief te laten innemen van het slachtoffer.
- bespreken hoe je kan zien of erachter kan komen of een medeleerling iets nog leuk/grappig vindt.
- bijdragen aan de oplossing.

Een leerling die gepest wordt of weinig gevoel van sociale veiligheid ervaart, kan baat hebben bij ...

- oefeningen in assertiviteit.
- het vergroten van sociale veiligheid.
- een luisterend oor.

Veiligheid (VO)

Onder veiligheid verstaan we dat een leerling zich veilig voelt op school en in de klas en dat een leerling ervaart dat hij geen slachtoffer is van pestgedrag van andere leerlingen op school.

Klik op een [link](#) of voor meer informatie; er verschijnt dan een pop-up met een toelichting.

Wanneer er sprake is van **structureel pesten** in de klas of op school is dit een serieuze zaak. Dit kan niet opgelost worden met een aantal tips, maar moet grondiger aangepakt worden.

Wanneer een leerling de score ‘let (extra goed) op mij’ behaalt binnen de categorie *Veiligheid (VO)* is het belangrijk om met deze leerling in gesprek te gaan over wat er speelt, wat de leerling ervaart en welke medeleerlingen erbij betrokken zijn. Zie hiervoor [Hoe wordt pesten op school aangepakt?](#) | Rijksoverheid.nl en [Pesten](#) | Nederlands Jeugdinstituut (nji.nl)

Schoolprogramma’s

- **JOIN us** Programma dat pesten op school wil verminderen door de nadruk te leggen op het vergroten van de saamhorigheid. Het is bedoeld voor eerste- en tweedejaars leerlingen van het voortgezet onderwijs.

Je kunt pestgedrag in de klas ontmoedigen door ...

- duidelijk te maken welke gedragingen binnen de school en klas als pesten worden beschouwd en streng duidelijk te maken dat dit gedrag niet getolereerd wordt.
- regelmatig discussies te voeren met de leerlingen om de sfeer in de klas te bespreken.
- de leerlingen bewust te maken van de impact van pesten.
- de verantwoordelijkheid te benadrukken die iedereen samen heeft bij het voorkomen van en optreden tegen pesten.
- het onderwerp pesten te bespreken m.b.v. een film of boek. Laat de leerlingen eventueel een klein groepsproject houden over pesten.
- je oren en ogen open te houden. Neem elk signaal dat op pestgedrag kan duiden serieus.

Kijk voor concreet lesmateriaal over pesten op [Week tegen pesten](#) en op [Je brein de baas - Gelukkig in de groep](#).

Een leerling die gepest wordt of weinig gevoel van sociale veiligheid ervaart, kan baat hebben bij ...

- oefeningen in assertiviteit.
- het vergroten van sociale veiligheid.
- een luisterend oor.

Een leerling die pestgedrag vertoont kan baat hebben bij ...

- in gesprek gaan over waarom hij dit gedrag vertoont en waar dit vandaan komt.
- inzetten op het vergroten van empathie en hem het perspectief te laten innemen van het slachtoffer.
- bespreken hoe je kan zien of erachter kan komen of een medeleerling iets nog leuk/grappig vindt.
- bijdragen aan de oplossing.

Gedrag tijdens de les

De categorie *Gedrag tijdens de les* geeft een beeld van de mate waarin de leerling rustig werkt tijdens de les, zich aan de gedragsregels houdt en in hoeverre de leerling de leerkracht en medeleerlingen niet stoort tijdens de les.

Klik op een [link](#) of voor meer informatie; er verschijnt dan een pop-up met een toelichting.

Een leerling die positief gedrag vertoont tijdens de les ...

- houdt zich aan de regels in de klas.
- praat niet door de leerkracht/docent heen.
- stoort andere leerlingen niet tijdens hun werk en valt anderen niet lastig.
- verstoort de les niet.

Wanneer een leerling de score ‘let (extra goed) op mij’ behaalt binnen de categorie *Gedrag tijdens de les* kunnen er allerlei oorzaken zijn voor dit gedrag. Ga met de leerling in gesprek om na te gaan hoe hij dit zelf ervaart, waar zijn knelpunten liggen en hoe jij de leerling hier tijdens de les in kan ondersteunen.

Schoolprogramma's

- Taakspel** Een spel om onrustig en storend gedrag in de klas te laten afnemen en de sfeer in de klas te verbeteren.

Je kunt positief gedrag tijdens de les als leerkracht/docent stimuleren door duidelijke afspraken te maken met de leerlingen, op een constructieve manier om te gaan met storend gedrag en door de autonomie van leerlingen te vergroten. Dit kun je doen door ...

- duidelijk te maken wat je van de leerlingen verwacht.
- voornamelijk aandacht te geven aan gewenst gedrag en ongewenst gedrag zoveel mogelijk te negeren.
- complimenten te geven wanneer een leerling of de groep goed heeft gewerkt.
- energizers te doen met de leerlingen tussen leeractiviteiten door.
- een leerling niet direct klassikaal te corrigeren. Loop eerst even naar de leerling toe of leg even een hand op zijn schouder.
- te achterhalen wat de oorzaak is van het storende gedrag van een leerling en samen tot een oplossing te komen.
- te proberen aan te sluiten op de sfeer van de groep op dat moment.
- de leerlingen hun doelen op te laten schrijven.
- de keuzevrijheid van de leerlingen te vergroten.

Zelfvertrouwen

Onder zelfvertrouwen verstaan we de mate waarin een leerling het vertrouwen heeft in zichzelf dat hij zelfstandig datgene kan doen wat hij wil of moet doen, obstakels kan overwinnen en dingen goed kan laten gaan.

Klik op een [link](#) of voor meer informatie; er verschijnt dan een pop-up met een toelichting.

Een leerling met zelfvertrouwen ...

- heeft er vertrouwen in dat hij kan bereiken wat hij wil bereiken.
- durft te spreken in de klas en legt contact met andere leerlingen.
- neemt graag deel aan allerlei activiteiten/durft nieuwe dingen uit te proberen.
- maakt zich niet snel druk.
- stelt zich niet te afhankelijk op van de leerkracht/docent.

Wanneer een leerling de score ‘let (extra goed) op mij’ behaalt binnen de categorie *Zelfvertrouwen* is het mogelijk dat deze leerling weinig zelfvertrouwen heeft, maar het is ook mogelijk dat hij last heeft van **onderliggende problemen** zoals angst, stress of somberheid. Ga met de leerling in gesprek om na te gaan wat er speelt en waar de leerling tegenaan loopt. Bespreek dit eventueel ook met de ouders en kijk welke hulp jij en de school kunnen bieden om de leerling hierbij te ondersteunen.

Het zelfvertrouwen van leerlingen kun je stimuleren door ...

- hen bewijs te laten zoeken voor waarom bepaalde positieve dingen waar zijn.
- hen een dagboek bij te laten houden waarin ze (iedere dag) opschrijven welke dingen er allemaal goed gingen en positief waren die dag.
- hen bewust te maken van de kwaliteiten die ze hebben.
- hen te helpen als ze piekergedachten hebben.
- hen aan te moedigen deel te nemen aan extra-curriculaire activiteiten.
- hun zelfstandigheid te vergroten.
- gezien te worden door de leerkracht/docent.
- succeservaringen te creëren.

Kijk voor tips voor zelfvertrouwen op sociaal vlak bij [sociaal zelfbeeld](#) en voor tips voor zelfvertrouwen op het gebied van schooltaken bij [cognitief zelfbeeld](#). Speciaal voor leerlingen in het VO is er de lessenserie **Je brein de baas - Stress onder controle**.

Literatuur/leestips

Klik op een [link](#) voor meer informatie.

Informatie over de sociaal-emotionele ontwikkeling in de klas vind je hier:

- [Inhoudslijn Jezelf en de ander, primair onderwijs](#)
- [Basisleerlijn](#) Sociaal gedrag Primair Onderwijs (CED groep)
- [Handreiking](#) sociaal emotionele ontwikkeling in het basisonderwijs met tips (SLO)
- Sociaal-emotionele ontwikkeling [doelgroepen en thema’s](#) (SLO)
- Adviezen vanuit onderwijsonderzoek over [gedrag en onderwijs](#) en onderwijskennis over [welbevinden en sociaal-emotionele ontwikkeling](#) (NKO)

Aanbevolen boeken

- Bakker de Jong, M. & Mijland, I. (2009). *Handboek positieve groepsvorming*. Oirschot: Quirijn.
- Buurt, A. van, Teeuwisse, E. & Timmermans, N. (2017). *Waarderend leren in het voortgezet onderwijs*. Huizen: Pica.
- Dokman, I., van Beusekom, R., Oldeboom, B. & Pepping-Poot, A. (2018). *Ik in de Wij. Groepsdynamisch werken in het onderwijs*. [Z.pl.]: L&Ving.
- Jellesma, F. (2019). *Sociaal-emotioneel functioneren van kinderen op de basisschool*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Machielsen, A., van der Sar, R., van Efferen, E. & Bijl, H. (2016). *Gedrag is een vak – Gedrag is een signaal*. Rotterdam: CED-groep.
- Overveld, K. van (2021). *Groepsplan gedrag. Planmatig werken aan passend onderwijs*. Huizen: Pica.
- Visser, A. (2018). *Meidenvenijn in het voortgezet onderwijs*. Huizen: Pica.
- Visser, A. (2022). *Meidenvenijn in het basisonderwijs*. Huizen: Pica.

Kijk [hier](#) voor meer interessante boeken over gedrag in het onderwijs.